

Paul Valéry ve Müzik^{*}

- II -

Gönül YILMAZ^{**}

ÖZET

XIX uncu yüzyılın sonlarına doğru, Fransa'da, ozanlar müziğe, özellikle Richard Wagner'in müziğine büyük bir ilgi duymuşlardır. Paul Valéry, bu kuşağa ait bir ozandır. Valéry, şiirin sözcükler dünyasında, müzik sanatının olanaklarına kavuşamamış olmasından yaşamı boyunca yakınmıştır. Müzik sanatını da, özellikle Wagner'e dayanarak değerlendirmesi dikkate değer. Sonunda, Wagner müziğinin kendisini umutsuzluğa düşürdüğünü söyler. Ama sanatçının asıl amacının zaten umutsuzluğa düşürmek olduğunu söyleyerek, bu düş kırıklığının kendisine çok şeyler öğrettiğini belirtir. Wagner de Leonardo da Vinci gibi, yeteneği bilgiyle birleştiren eksiksiz bir sanatçıdır. Valéry, Wagner'in yapıtlarında kendisi için çok değerli olan Büyük Sanat ve kompozisyon düşüncesini bulmaktadır. Böylece Wagner, erişilmek istenen bir sanatçı örneği olmaktadır.

Şiiri müzikten ayırmak olanaksızdır. Ama Paul Valéry, müzik sanatıyla her zaman şiir açısından ilgilenmiştir.

RESUME

Paul Valéry appartient à une génération qui a grandi à une époque où la musique s'imposait avec une force grandissante et débordait sur tous les arts. En France, à partir de Baudelaire, les poètes, notamment Paul Valéry, se sont passionnément épris de la musique de Wagner. Wagner comme Léonard de Vinci, unissait

^{*} I. Bölümü Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakülteleri Dergisi, C. 3, Sayı: 1'de çıkan yazının II. Bölümüdür.

^{**} Doç. Dr.; Ankara Üniv. Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. Öğretim Üyesi

le pouvoir au savoir en artiste complet. Ce qui en Wagner séduit Valéry, c'est la faculté d'analyse et la construction d'un système. Ainsi, Wagner devient son maître dans l'art de la composition.

Dans les Cahiers, Valéry a longuement médité sur les rapports étroits entre l'Art des Sons et l'Art du Langage, La Musique et la Poésie exigent une maîtrise difficile et toute personnelle. Le compositeur et le poète doivent forger le temps musical ou le temps poétique avec des moyens originaux. Et le rapprochement du but du poète avec le musicien qui est compositeur semble fondamental à Valéry. La poésie séparée du chant est presque contradiction. Il conteste vivement de séparer la poésie de la musique.

"WAGNER OLAYI"

Valéry, müziğin gittikçe büyüyen bir güçle kendini kabul ettirdiği ve bütün sanatların üstüne taşıdığı bir çağda yetişen bir kuşağa mensuptur.

Wagner'i Fransa'da tanıtan ilk kimseler olan Gérard de Nerval ve Baudelaire'den bu yana, yazarlar, özellikle ozanlar gittikçe müziğe karşı hassaslaşıyorlar. Yeni bir kurum olan konserler dikkate alınmazsa, XIX uncu yüzyıl sonundaki edebiyatı anlamak güç olur.

XIX uncu yüzyılın ikinci yarısında, müziğin bu olağanüstü önemi hakkında bir fikir vermek için, bu artistik doğuşun başlıca merhalelerine kısaca değinmek yerinde olacaktır.

1861'de Jules Pas de Loup "Cirque d'Hiver"de ilk klâsik müzik konserlerini verir. 1871'de Bussine ve Saint-Saens Fransız bestecilerinin yapıtlarını yaymak için Société Nationale de Musique'i kurarlar. İki yıl sonra Edouard Colonne tarafından yönetilen Sanat Derneğinin konserleri düzenlenir: 1880 yılına doğru Berlioz'un başarısı en yüksek aşamasına ulaşır. Bu tarihten itibaren Wagner'in fethi başlar. Bu işi özellikle, konserleri 1882'de başlayan Charles Lamoureux yürütür. Aşağı yukarı on beş yıl hüküm süren Wagner salgını, en parlak dönemini 1885 ve 1890 yılları arasında yaşar. Bu dönem, edebiyatta Stéphane Mallarmé'nin gittikçe büyüyen etkisiyle ve sembolizmin gelişmesiyle kendini gösterir. Her ne kadar Wagner'in zaferi büyük ölçüde yazarların yapıtı ise de yazarların daima çok şey borçlu oldukları ve bu devir edebiyatının Wagner'in damgasını taşıdığı söylenebilir.

Valéry ise, aşırı bir biçimde Wagner'in müziğine vurgundur. 1887'de, Montpellier'de ilk kez dinlediği La prélude de Lohengrin, onda büyük bir etki yaratır. Huguette Laurenti bu etkinin önemini şöyle belirler: "L'exemple de Wagner représente, dès ce moment pour Valéry, l'aventure-type dans le domaine de la création esthétique"¹.

1 Huguette Laurenti - Orphée et Wagner, in Entretiens sur Paul Valéry, Presses Universitaires de France Paris 1972, s. 82.

Büyük alman üstada karşı duyulan hayranlık hiç bir zaman azalmıyacaktır. Elli yıl boyunca, devamlı olarak, Wagner hakkındaki duygu ve düşüncelerini açığa vuracaktır.

Defterler, Wagner'in yapıtları üzerine sayısız düşüncelerle doludur ve bunlar ozanın ömrü boyunca *Parsifal* bestecisi için derin hayranlığın tanığıdır. 1943'de, hayatının sonuna doğru şöyle yazar: "... le cas Wagner se développe singulièrement - et un genius extraordinaire intervient - un *Daïmôn* inédit qui m'est apparu et m'a énormément émerveillé.

Capté.

illuminé depuis 91 (Montpellier-Lohengrin)².

Gene 1944 yılında, ölümünden bir yıl önce eleştirmen R. Fernandat'ya şöyle yazar: "Quant à moi, je me réfère constamment à l'idée que je me fais de l'Homme complet... C'est pourquoi je fus si profondément conquis par ce qu'à fait Richard Wagner... il n'est pas d'homme dont je trouve plus enviable l'état de l'être au moment de la composition que celui-ci. Voilà une influence qu'il faut ajouter à celles que vous dites dans votre livre s'être exercée sur moi"³.

Ozanın yaşamının sonunda yapmış olduğu bu açıklama Wagner için olan derin hayranlığını doğrular. Üstadın mezarından topladığı sarmaşık yapraklarından birini, *Defterler*'inden birinin içinde özenle saklıyacaktır⁴.

Paul Valéry Üniversitesi profesörlerinden Huguette Laurenti, Wagner hayranlığının Valéry'yi olumsuz bir sonuca götürdüğüne işaret etmektedir: "Wagner apparaît à Valéry comme l'idéal à atteindre, idéal à la fois fascinant et effrayant, vite considéré comme inaccessible au jeune poète trop épris de perfection. Il semble bien, d'après ses confidences, que cette admiration passionnée, parente en somme de la décevante expérience amoureuse qui ravagea à la même époque sa vie intellectuelle-contribua sérieusement à la crise de 1892. Elle apportait dans le domaine de la création poétique le même sentiment violent de frustration qu'un amour non réalisé dans celui de la vie"⁵.

Gerçekte, bizzat Valéry de bu umutsuzluğu bize açıklar: "Rien ne m'a plus désespéré que la musique de Wagner (Et je suis loin d'être le seul) N'est-ce pas le but suprême de l'artiste-désespérer.

Et celui-ci m'a donc appris quantité de choses.

Il m'a désespéré autrement que Mallarmé. Ce dernier plus directement car son métier m'était plus intelligible. Mais Mallarmé lui-même était désespéré par Wagner"⁶.

2 *Cahiers* - Cilt XXVII, s. 136.

3 Cité par Evelyne Suhani in *Paul Valéry et la Musique*, Dekar, 1966, s. 28, R. Fernandat, *Autour de P. Valéry*, Paris Arthand, 1945.

4 *Cahiers* - Cilt XIX, s. 80.

5 Huguette Laurenti - *Paul Valéry et le Théâtre* Gallimard, 1973, s. 49.

6 *Cahiers* - Cilt XXIV, s. 564.

Daha sonraları Valéry, hayranlığa varan bu umutsuzluğun nedenlerini sürekli olarak, araştırmaya çalışacaktır.

Wagner de, Leonardo da Vinci gibi, yeteneği bilgiyle birleştiren eksiksiz bir sanatçıdır; müziğin çekiciliği sayesinde büyücü ustalığı ile yaratıcı zekâyı bir araya getirir: "Wagner-donne l'impression fantastique du "plus grand homme possible" du pouvoir et savoir le plus étendu- si secrets de la vie et de la nature, les exerce, combine.

Illusioniste sans pareil. Il a le génie de l'application des forces et a fait tout ce qu'un art qui joue des connexions les plus étendues et possède intensités-redites-contrastes"⁷.

Valéry, Wagner'in yapıtlarında kendisi için çok değerli olan Büyük Sanat ve kompozisyon fikrini bulmakta ve onun, gene duyarlılığı tahrik eden bir çeşit dil bulduğunu ve giderek bir sisteme varan bir tekniğe sahip olduğunu ifade eder: "Grand Art-Composition. Wagner: l'homme que j'ai le plus envié en somme; l'idée de composition est celle qui me paraît le plus. C'est qu'il a inventé une sorte de langage dont les éléments excitent distinctivement les valeurs diverses de la sensibilité générale.

Ce qui implique une lucidité et faculté d'auto-analyse inouïe et une technique audacieusement créée ad. hoc. abcutis sant à un système (dont le leit-motif est le moyen essentiel qui est capable de construire de la vie *synthétique, illusioniste, nerveusement vraie* par excitation directe) par voie auditive, des valeurs par excitation directe) par voie auditive, des *valeure* c.à.d. des régimes et relais énergétiques du vivant.

Ceci suppose cette auto-analyse laquelle saisit la diversité des valeurs et cette faculté de leur trouver une *attention créatrice* sans exemple, les formes mélodiques et les colorations (timbres) correspondantes. Un son grave etc.

Mon idée ou découverte des "phases" dont aucun psychologue ni physiologiste n'a eu conscience, me vient de l'illustration musicale de Wagner"⁸.

Valéry için Wagner'in sanatının esasını dinleyicilerin tepkisinin çok iyi hesaplanması oluşturmaktadır. Bu tepkileri yaratan şeyler ise kompozisyonun bütün elemanlarıdır: melodi biçimleri, sunuş, sesler vb. Valéry Wagner'in bütün kompozisyonlarını "Ben" üzerine birleştirdiğini söyler: İnsanın hitabedilebilecek yönlerini çok iyi bilmektedir. Wagner'in müziği, insan ruhunun derinliklerine etki etmekte ve bütün heyecanları, istediği gibi yönetebilmektedir: "En somme il a un système, et sa musique a un système nerveux central"⁹.

Valéry için, Wagner'de çok önemli bir unsur olan "leitmotif", ruh hallerinin, düşüncelerin, ya da duyguların periodik olarak tekrarıdır. Valéry, "alman

7 Ibid - Cilt XVI, s. 197.

8 Cahiers - Cilt XXVII, s. 136.

9 Cahiers - Cilt XIV, s. 475.

üstadın", bütün insanları, içlerindeki sırlara kadar elde etmesine yardım eden analizlerindeki güçlülüğe ve isabete bir mucize gibi hayran olmaktadır. Gerçekte onun müziğini bu denli güçlü kılan da budur: "Sa musique est toute puissante parce qu'il lui a confié, réservé, un rôle infiniment précis, comme s'il eût vu son action dans l'homme, et infiniment restreint – comme vous parlerait non pour vous plaire en général – mais lisant en vous le mot à dire, le point où piquer le mouvement à renforcer....

Pour lui, l'homo n'était pas une chose vague. Mais il en a joué très précisément, et très précisément en tirait le grand vague"¹⁰.

Her ne kadar, kendi itiraflarına dayanarak, Wagner için duyduğu tedirgin hayranlığın bir zaman için, Valéry'yi umutsuzluğa düşürdüğünü söyleyebilirsek de bu örnek sanatçı, bizzat kendisini daha iyi tanımasına ve kendi sanatı üstünde uzun uzun düşünmesine yardım edecektir. Wagner'de, Valéry'yi hayran bırakan şey, analiz yeteneği ve gördüğümüz gibi, bir sistemin yaratılışıdır. Şiir sanatı üzerine araştırma yapmayı düşündüğü zaman Wagner sistemi, ona, bütün olanakları en iyi biçimde düzenleyen tek sistem olarak görünür. Böylece Wagner, onun kompozisyon sanatında tek ustası olur.

Şiire uygulamak istediği yöntemleri, Valéry, Wagner'in yapıtlarında bulmaktadır: "(Walkyrie). Ici, je trouve ce que j'ai essayé et frôlé vers 19... et même dans la J.P. (*La Jeune Parque*). Tout un système de représentation des choses préintendues et donnant une homogénéité nouvelle, un calcul quasi-symbolique-avec substitution de définitions personnelles aux sens ordinaires des mots- ce qui permet des transformations plus vraies, et plus surprenantes. Associer à chaque terme rôle dans un système vivant"¹¹.

Defteler'de, en heyecanlı notları Walkyrie'yi anlatan notlarıdır. Bu dram için yazdıkları arasında, enerji ile ilişkisi açısından gene düzenlemenin övgüsünü bulmaktayız. Birinci perde için şöyle demektedir: "La musique y est comme le sang vivant d'un organisme, mais un sang dont la composition varierait constamment avec les événements ressentis et les effets d'énergie qui leur correspondent. (Et peut être, le vrai sang est-il sujet à des variations plus rapides que nous ne le savons comme la circulation varie aussi, le coeur livré aux propagations venue des centres psychiques.

Ce coeur sur qui tout agit, en somme et les modifications insensibles et les autres.

Or dans cet acte si remarquable, la musique joue un rôle d'échanges, ininterrompus avec tous les facteurs-postulats, significatifs du drame, qu'il s'agisse des perceptions antérieures du milieu (orage, printemps) de sensations, des souvenirs, des volontés des significations, des événements, des tendresses,

10 Ibid - Cilt IV, s. 673

11 Cahiers - Cilt XXVII, s. 143.

ressenties, des dérivations de passé ou d'avenir et aussi des actions, mimiques etc...

Tout s'y alimente, s'y résout, s'enchaîne, se combine, et se substitue en elle, par elle.

Les timbres ici ne sont pas seulement couleurs mais modificateurs des thèmes.

Chef d'oeuvre de synthèse psycho-physique¹².

Özellikle son sahneler, "sürekli bir hayranlık" içinde onu büyülemektedir: "Dans Wagner, je n'admire jamais assez la suite incomparable des thèmes, situations-et leurs combinaisons ou déductions de tout le IIIe acte de Walkyrie. Il y a 50 ans que je ne puis me lasser de cette extraordinaire magnificence génératrice. Tous les plans de passion et d'action et les passages de l'un à l'autre à la température du "Sublime". Tout travaille.

Et l'on y trouve, chose inouïe les changements d'état des "personnages" comme fonction du flux d'énergie sonore, qui leur est comme une sève, une raison d'être, se manifeste par eux, s'oppose à lui même. Se fait colère, tendresse, vouloir, tellement que... la "pensée (supposée) devient une des variables de cette vie du système de l'Oeuvre. C'est le triomphe de la possession totale des moyens et des forces d'application à un but absolument connu"¹³.

"La notion de suite", La *Jeune Parque* ozanın en büyük denemelerinden biri olmuştur. Konuların ve durumların düzenlenmesi ve birbirine bağlanması en güçlü görünümüyle ele alınmıştır. Denebilir ki, Wagner, düzen ilişkilerinin belirlenmesinde olduğu gibi birleştirme olanaklarından yararlanmak hususunda da en büyük örnek olmuştur.

Wagner geleneksel opera kurallarını atarak kendi biçimini bulmuştur. Onda her müzikal tema bir duyguyu, bir eylemi temsil eder. Aynı zamanda senfoni dram içine sokar ve konu ile müziği birbirine daha sıkı bağlar. Valéry'nin çok önem verdiği sesin (son) ve anlamın (sens) uyumu Wagner'in müziğine dayanır. Sesin ve anlamın sıkı bir birliği ile, Valéry, Wagner'in müzikte yaptığı şeyi şiirde uygulamayı istemiştir. Evelyne Suhami, Wagner'in etkisini şöyle belirtir; "C'est en prenant l'exemple du Maître de Bayreuth et en méditant sur la matière musicale que Valéry a précisé sa conception de l'Art"¹⁴.

Böylece Wagner, erişilmek istenen bir sanatçı örneği olmaktadır. "Dans la voie royale du Grand Art"da "alman üstad" sanatçıları imrendirecek, hatta umutsuzluğa düşürecek biçimde "Homme Complet" çabasını tamamlamıştır.

12 Cahiers - Cilt XXVII, s. 220.

13 Cahiers - Cilt XXV, s. 191.

14 Evelyne Suhami - Paul Valéry et la Musique Langues et Littératures, No. 15, Dakar 1966, s. 123.

MÜZİK VE ŞİİR

Valéry, sesler sanatı olan müzikle dilin sanatı olan şiir arasındaki sıkı ilişkileri özlü ve kesin olarak şöyle biçimlendiriyor: "Les routes de Musique et de Poésie se croisent"¹⁵.

Gerçekten 19 uncu yüzyılın ortalarına doğru, şiiri kendinden başka her türlü esastan tamamiyle ayırmak için dikkate değer bir istek belirmiştir. Şiirin arılaştırılmasını büyük bir açıklıkla öneren, bildiği gibi Edgar Poe'dur. Fransa'da Poe'nun bu önerisine uyarak mükemmellik denemesine başlayan ilk ozan Baudelaire olmuştur. Dolayısıyla müzikle ilk ilgilenenlerden biri de O'dur. Sonradan sembolist ozanlar, her biri kendi yöntemine göre müzik sanatına yaklaşmışlardır. Sembolizm bir araştırma, yaratma devridir ve ozanların çoğu müzikten esin almışlardır.

Gerçekte Valéry de, sesli yapıtların insanlar üzerinde meydana getirdiği aşağı yukarı aynı etkileri dilden çekip çıkarmaktan başka bir şey düşünmeyen, müzikle beslenmiş bu genç ozanlar topluluğunun içindeydi.

Valéry için şiir dilin bir sanatıdır. Müziğin arı ses aracılığıyla yaratmasına karşılık, ozan da araç olarak dile sahiptir. Ancak bu, son derece karışık bir araçtır. Dolayısıyla ozanın işi müzisyeninkine oranla çok daha güçtür. Bu güçlük karşısında bulunan Valéry şunları yazar: "La musique, me semble-t-il, est plus aisée à composer que la poésie, en ceci du moins; que le musicien n'a qu'à l'entendre en lui-même et peut la suivre sans sortir de son premier sanctuaire forme, tandis que le poète ayant plus d'une variable indépendante, ne peut se fier à son attention seule, et doit recourir à chaque instant plusieurs espèces d'attentions-ou en d'autres termes ce poète est finalement obligé de recourir à une sorte d'homme ou de modèle d'homme qui sert de lien tandis que le musicien peut demeurer sur une fonction presque seule. En ce sens, la musique est plus profonde que la poésie"¹⁶.

Görüyoruz ki, şiir ve müzik kullandıkları araçlar bakımından birbirlerine zıttırlar. Valéry, müzisyenin yaratıcı eylemde, müzikal araçların üstünlüğü ile daha çok olanağa sahip olduğunu söyler.

Müzisyenin hareket tarzı ile ozaninki kıyaslanınca, kompozitörün durumuna imrenmemek mümkün değildir. Onun işlenmiş bir dili ve sayısız araçları vardır, oysa ozan, sanki zincirlerle bağlı gibidir ve olanakları sınırlıdır: "Le langage étant un système de conventions (et assez mal assurées) l'art du poète qui se sert de ce qui n'est pas convention et ce qui ne l'est pas, ne l'est pas soit en tant que *matière* (son) soit par hasard heureux"¹⁷.

15 *Cahiers* - Cilt VI, s. 595.

16 *Cahiers* - Cilt VII, s. 198.

17 *Cahiers* - Cilt XIII, s. 387.

Bilindiği gibi, Valéry, şiirde "ses ve anlam" (son et sens) dengesine çok önem vermektedir. Şiirin bir anlamı olacaktır ama bu bir düzyazı sayfasından çok değişik olmalıdır. Aynı zamanda, her günkü dilin sonoritesinden çok değişik bir müziği olmalıdır. Şiir, ses ve anlamın bir karışımıdır, başka bir deyişle şiir dili, anlam ve müzik arasında bir dengedir: "La poésie. Appel à la *sonorité* totale. Il s'agit d'expliquer ce qui chante, ce qui fait chanter, ce qui rend chantant"¹⁸.

Müzik evrenindeki zevk gibi, sözcükleri müziğinin algılanması da şiir zevkinin ilk koşuludur. Şiir dünyası ile müzik dünyası arasında büyük bir benzerlik vardır: "Monde des sons-Monde des mots"¹⁹.

Aynı zamanda, müzisyenin ve onun için çok benzeyen ozanın görevlerini ve çalışmalarını da belirlemek ister: "Le musicien, le poète de premier ordre est celui qui trouve les voies et chemins pénétrants des géodésiques psychiques - et celles - ci connues le rendent maître de la mémoire immédiate, le rendent maître immédiat de la nécessité mentale et sympathique, leur production va inévitablement toucher le point de l'âme qui abolit toute résistance et qui est bien défendu de tout autre côté que celui dont le génie a instinctivement le sens. Mais ces chemins sont des chemins étranges... La mélodie est le type de ces chemins complexes"²⁰.

Ozan'ın amacı, bir kompozitör olan müzisyenin temel yöntemlerini kullanarak onun amaçlarına erişebilmektedir: "Le but secret, gênant, indistinct du est d'arriver à composer c.à.d. d'arriver à l'acte chantaat et parlant, c.à.d. la poésie.

Une chose est poétique quand elle fait chanter-touche sans intermédiaire à l'instrument du chant. Ce n'est pas du tout description. Elle est poétique, quand ses effets sur l'être sont de la nature d'un chant.

La poésie séparée du chant est presque contradiction. Ce qui ne peut s'exprimer sans rythme"²¹. Böylece Valéry şiiri müzikten ayırmak gibi bir düşünceye kesinlikle karşı çıkar: "L'idée baroque de séparer poésie de la musique, de faire enseigner les poètes par des gens sans oreille et sans musique"²².

Müzisyenin olduğu kadar ozanın başlıca amacı güzelliği yaratmaktır. Gerçekten de bir şiiri belirleyen nitelik şudur: La puissance des vers tient à une harmonie *indéfinissable* entre ce qu'ils disent et ce qu'ils *sont*. Indéfinissable fait partie essentielle de cette définition"²³.

Çoğunlukla müzik yararına olan bu kıyaslamaların sonunda diyebiliriz ki, bu üstünlük daha çok sesler sanatının olanaklarına ilişkindir. Şiir kendi olanakları içinde müzik kadar özgür değildir. Ancak çok büyük zahmetler sonunda düz-

18 Ibid - Cilt XII, s.. 918.

19 Ibid - Cilt VIII, s. 229.

20 Cahiers - Cilt XIV, s. 790.

21 Ibid - Cilt IX, s. 514.

22 Ibid - Cilt XII, s. 835.

23 Ibid - Cilt VIII, s. 465.

yazının sözcüklerini istediği gibi düzenler. Eğer buna erişebilirse bu, "arı şiir" (poésie pure) olur.

Görülüyor ki, müziğin ve şiirin yolları birbirini kesmektedir. Ancak şiir her zaman insanın kendini tanımasında en etkin ve eksiksiz bir araç olacaktır. Valéry'nin müzikle bu denli yakından ilgilenmesinin nedenlerinden başlıcası, şiiri daha iyi kullanabilme arzusudur.

KAYNAKLAR

1. CAMUS, Albert: "Rencontres avec André Gide" in *Essais*, Paris, Gallimard, 1967.
2. *Correspondances Gide-Martin du Gard*, Tome I, Paris, Gallimard, 1968.
3. GIDE, André: *Journal des Faux-Monnayeurs*, Paris, Gallimard, 1967.
4. MOLIÈRE: *Le Tartuffe*, Paris, Larousse, 1965.